

Pojęcia kluczowe: tłumacz, tłumaczenie, oskarżony, gwarancje procesowe, postępowanie karne

Patrycja Balcer-Czarnecka

Pomoc translatorska dla oskarżonego a możliwość weryfikacji ustaleń faktycznych dokonanych w związku z działalnością tłumacza w postępowaniu karnym

ABSTRAKT

Prawo do korzystania z pomocy tłumacza stanowi jedną z wielu gwarancji procesowych oskarżonego. Zważyć należy, że o ile sama regulacja stanowi przejaw realizacji prawa do obrony oraz element rzetelnego procesu, o tyle brak jest jakichkolwiek kryteriów w polskiej ustawie karnoprosesowej, przy pomocy których możliwe byłoby zweryfikowanie kwalifikacji osoby powołanej do pełnienia tej funkcji. To zaś przekłada się na brak mechanizmów pozwalających organom i stronom na weryfikację nieprawidłowego przełożenia określonych treści na język polski. Cel podejmowanych rozważań stanowić będą więc w szczególności konsekwencje naruszenia prawa do korzystania z pomocy tłumacza (a w konsekwencji prawa do obrony) w sytuacji, gdy wezwany w postępowaniu tłumacz nie włada w stopniu dostatecznym językiem prawniczym, co przełożyć może się na wadliwość tłumaczenia (zarówno ustnego, jak i pisemnego), a w następstwie błędne ustalenie przez sąd stanu faktycznego.

W literaturze przyjmuje się, że ustalenia faktyczne stanowią wynik rekonstrukcji faktów istotnych, które to działanie podejmowane jest przez organ rozstrzygający w konkretnym postępowaniu¹. Proces ten nosi miano dowodzenia, które następuje poprzez konstruowanie określonej hipotezy, opartej uprzednio na zasadzie doświadczenia życiowego, mającej swe źródło u podstawy praktyk społecznych. Wynika z tego, że jeżeli organ procesowy postawi konkretną hipotezę, jego działalność procesowa i dążenie do ustalenia właściwych dla sprawy faktów zacznie przybierać formę sprawdzania i weryfikacji dochodzących do niego informacji². Informacje te posiadać może z urzędu bądź też w oparciu o wiedzę dostarczoną mu przez strony lub też innych

1 R. Kmieciak, *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 21.

2 M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955, s. 49.

uczestników postępowania. Ustalenia faktyczne dokonane przez sąd pierwszej instancji są więc konsekwencją przede wszystkim dokonanej przez ten sąd oceny dowodów lub też, jak wskazano powyżej, wiadomości komunikowanych przez poszczególnych uczestników.

W przyjętym w doktrynie modelu sądowego stosowania prawa ustalenie faktycznej podstawy konkretnego rozstrzygnięcia stanowi zasadniczy warunek, od którego zależy wydanie przez sąd danej decyzji procesowej. W literaturze³ wskazuje się, że faktem istotnym, który poddawany jest subsumpcji dokonywanej przez sąd w wyroku, jest fakt popełnienia przestępstwa, a zatem fakt dotyczący tego, czy czyn zabroniony został popełniony przez konkretnego oskarżonego, czyli fakt główny.

Tym samym podstawą dokonywanych przez organ procesowy ustaleń faktycznych jest wiedza, którą dysponuje on dzięki konkretnym nośnikom informacji zwanym w literaturze środkami dowodowymi⁴. Pytanie, które w tym miejscu należałoby postawić, tyczy się przyczyn zniekształcenia poszczególnych informacji, które mają miejsce na skutek wadliwości działania pomocnika organu procesowego, jakim jest tłumacz, oraz możliwości ewentualnej ich korekty.

Prawo do korzystania z pomocy tłumacza nazywane w judykaturze pomocą translatorską stanowi nie tylko przejaw realizacji przez oskarżonego przysługującego mu prawa do obrony, ale jest również jednym z elementów prawa do rzetelnego procesu karnego⁵. Przepis art. 72 § 1 k.p.k.⁶ nie wskazuje jednak na kryteria pomocne w ocenie dostateczności znajomości języka dla osoby powołanej do wykonywania tego zadania w postępowaniu. Ma on jednak zastosowanie również wtedy, gdy oskarżony wprowadzie w pewnym stopniu zna język polski, jednak nie jest to wystarczające do prowadzenia przez niego samodzielnej obrony. Ustawodawca w treści tego przepisu wskazuje w przeważającej mierze na przesłanki prawa do pomocy tłumacza⁷, nie odnosząc się w żadnej mierze do kwalifikacji, które posiadać powinien tenże uczestnik postępowania, co z niezrozumiałych powodów przedstawia się zgoła odmiennie niż w przypadku biegłych. I tak w odniesieniu do tych ostatnich ustawodawca wskazuje, po pierwsze, na konieczność zaistnienia potrzeby sięgnięcia po informacje specjalne (umożliwiające stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy) i skorelowany z tym obowiązek dysponowania przez biegłego wiedzą fachową z danej dziedziny. Po drugie, rozróżnia on biegłych na tzw. biegłych

3 R. Kmieciak, *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 20.

4 S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2023, s. 360.

5 Wyrok SN z 27.11.2020 r. (V KK 518/19), Prok. i Pr. 2021/4, poz. 11.

6 Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.).

7 W tym m.in. w sytuacji, gdy oskarżony nie włada w stopniu dostatecznym językiem polskim bądź też stopień tej znajomości jest na tyle niski, że nie jest możliwa obrona samodzielna przez oskarżonego. SN w wyroku z 30.09.2013 r. zaakcentował ww. przesłanki, wskazując na konieczność stopnia weryfikacji tych umiejętności (wyrok SN z 30.09.20013 r. (IV KK 173/13), Legalis nr 877738).

indywidualnych oraz instytucje naukowe lub specjalistyczne, które cechować mają się dostateczną wiedzą i umiejętnościami.

Tego rodzaju regulacji nie sposób jednak doszukiwać się w przypadku osoby tłumacza wykonującego powierzoną mu funkcję w procesie. Pytanie zatem, które należałoby w tym miejscu postawić, tyczy się przyczyn, dla których ustawodawca w sposób tak wybiórczy traktuje nie tylko warunki, jakie spełniać musi osoba pełniąca funkcję tłumacza, ale również brak narzędzi weryfikacji wykonanych tłumaczeń na język polski zarówno przez strony, jak i poszczególne organy. Co bowiem istotne, dążenie do wyjaśnienia niejasności i sprzeczności jest obowiązkiem sądu. Problem pojawia się jednak wówczas, gdy ani sąd, ani strony nie mają wiedzy o istniejących wadliwościach tudzież brakach w tłumaczeniu (zarówno ustnym, jak i pisemnym), albowiem nie władają w stopniu dostatecznym językiem, którym posługuje się zarówno oskarżony, jak również osoba udzielająca mu stosownej pomocy translatorskiej. Innymi słowy, chodzi o takie sytuacje, w których to konkretny błąd w tłumaczeniu przenika do postępowania, czyniąc od samego początku wadliwym protokół z konkretnej czynności procesowej przeprowadzanej z udziałem oskarżonego. W przeważającej mierze problem ten odnosi się do treści przekazywanych oskarżonemu przez tłumacza (np. w zakresie przysługujących mu uprawnień procesowych, informacji o treści zarzucanego mu czynu), które komunikowane są tłumaczowi do przełożenia oskarżonemu przez organ procesowy, ale również depozycji samego oskarżonego, którego przecież wyjaśnienia w języku obcym w takiej sytuacji nie są bezpośrednio zamieszczane w protokole z możliwą dokładnością⁸.

W tym względzie, już na etapie postępowania przygotowawczego mogą zaistnieć błędy w zakresie dokonywania ustaleń faktycznych sprawy przez organ prowadzący postępowanie przygotowawcze, który zgoła odmiennie zinterpretuje stanowisko procesowe oskarżonego, którego *de facto* w protokole nie ma, albowiem protokół zawierać będzie jedynie przekład z języka obcego na język polski dokonany przez tłumacza. Uchybienia te przenikać mogą do kolejnych etapów postępowania karnego i niejednokrotnie do samego końca nie zostaną zidentyfikowane, a to z uwagi na brak dokumentów pozwalających na zweryfikowanie treści przekładu i porównanie go z materiałem źródłowym, w tym zwłaszcza wyjaśnieniami, które miały zostać przetłumaczone na język polski, co doprowadzić może do dokonania przez sąd wadliwych ustaleń faktycznych.

Wydaje się jednak, że przeciwdziałanie tego rodzaju uchybieniom możliwe jest bez angażowania nadmiernych środków prawnych i finansowych. Otóż z całą pewnością za zasadne należy uznać wprowadzenie obligatoryjnego nagrywania nie tylko rozpraw sądowych, ale również wszelkich czynności z udziałem tłumacza, aby możliwe stało się odtworzenie treści dokonanego przekładu na język polski w konkretnym

⁸ Obowiązek ten wynika zresztą wprost z art. 148 § 2 k.p.k.

języku obcym i treści, która ma zostać przełożona. O ile bowiem aktualny stan prawny pozwala stronie zwrócić się, zgodnie z art. 358 k.p.k., do sądu z wnioskiem o wyrażenie zgody na utrwalenie przez nią przebiegu rozprawy za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk, jeżeli nie przemawia przeciw temu wzgląd na prawidłowość postępowania, o tyle brak jest obowiązującej praktyki nagrywania rozpraw sądowych. W realiach bowiem niezmiennie często odstępuje się od nagrywania z uwagi na brak możliwości technicznych, nie zważając w zupełności na konsekwencje, które mogą zaistnieć w postępowaniu w odniesieniu do niemożności powtórzenia danej czynności z udziałem tłumacza. Po drugie, za zasadne uznać należy dołączanie do akt postępowania wyjaśnień oskarżonego złożonych na piśmie w języku dla niego ojczystym wraz z tłumaczeniem ich przez upoważnioną do tego osobę na język polski. Brak nagrań z poszczególnych czynności procesowych oraz rozpraw z udziałem tłumacza uniemożliwia również skuteczne podnoszenie zarzutów apelacyjnych, w sytuacji, gdy tłumaczenie jest niepełne lub niejasne, albowiem brak jest w k.p.k. jakichkolwiek narzędzi, przy pomocy których mógłby organ (lub strona) chcieć je skontrolować. To zaś przekłada się na niemożność nie tylko czynienia przez sąd drugiej instancji ustaleń faktycznych, które odpowiadałyby rzeczywistości, ale również prawidłowości ustaleń poczynionych przez sąd *a quo*. Tym samym w odniesieniu do osoby oskarżonego nie sposób twierdzić, że korzystanie z prawa do tłumaczenia stanowi przejaw realizacji poszczególnych gwarancji procesowych, a to dlatego, że sam oskarżony niejednokrotnie nie posiada wiedzy, czy jego wyjaśnienia przełożone na język polski rzeczywiście odpowiadają jego stanowisku wyartykułowanemu w języku dla niego ojczystym. Po trzecie, za słuszne uznać należy wprowadzenie listy tłumaczy prowadzonej przez prezesa sądu okręgowego posiadających nie tylko stosowne wykształcenie, ale także wiedzę i umiejętności z zakresu terminologii prawniczej.

Adekwatnych rozwiązań poszukiwać należy również w aktualnie obowiązującej ustawie. Otóż niewątpliwie przyjmuje się, że samo niezadowolenie strony z treści sporządzonej w postępowaniu opinii biegłego nie może stanowić podstawy do uwzględnienia wniosku o przeprowadzenie dowodu z kolejnej opinii biegłego⁹. Dopiero bowiem gdy opinia ta jest niepełna lub niejasna albo gdy zachodzi sprzeczność w samej opinii lub między różnymi opiniami w tej samej sprawie, można wezwać ponownie tych samych biegłych lub powołać innych, a to stosownie do treści art. 201 k.p.k.¹⁰ Odnosi się to zarówno do inicjatywy dowodowej konkretnej strony, czy też samego organu, niezależnie od etapu postępowania. Kwestia ta ma się jednak zgoła odmiennie w odniesieniu do tłumaczenia wykonanego przez osobę powołaną do pełnienia tej funkcji w postępowaniu. Co więcej, w orzecznictwie przyjmuje się, że tego rodzaju pomocy nie musi udzielać tłumacz posługujący się językiem ojczystym dla oskarżonego, gdyż

9 Wyrok SA w Łodzi z 11.10.2000 r. (II AKa 127/00), OSA 2004/9, s. 85.

10 Ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.).

wystarczające jest, aby był to język umożliwiający zrozumienie istoty czynu, który jest mu zarzucany, oraz zaprezentowanie stanowiska w postępowaniu¹¹. Należałoby więc rozważyć możliwość powtórzenia czynności dokonywania przekładu z udziałem tego samego lub innych biegłych celem weryfikacji jego treści, posilkując się instytucją wskazaną we wskazanym powyżej przepisie.

Konsekwencją przeprowadzenia konkretnego postępowania karnego jest wydanie wiążącej decyzji procesowej statuującej prawa i obowiązki konkretnych adresatów lub też określającej dany stan prawny. Aby jednak doszło do wydania rzeczzonej decyzji, organ procesowy zobligowany jest do przeprowadzenia szeregu ustaleń faktycznych, które traktowane są w doktrynie jako stwierdzenia faktów dokonywane w procesie, mające znaczenie dla właściwej decyzji procesowej¹². Termin „dowodzenie” w dzisiejszym języku procesu karnego posiada kilka znaczeń. A. Gaberle¹³ twierdzi, że jest to, co do zasady, posługiwanie się argumentacją mającą wykazać istnienie albo nieistnienie określonego stanu rzeczy lub też wnioskowanie na podstawie środków dowodowych o istnieniu albo nieistnieniu faktów ustalanych w danym procesie. Aktualnie w polskim ustawodawstwie karnopprocesowym **brak jest jakichkolwiek kryteriów, które mogłyby zagwarantować kontrolę nad tłumaczeniem, a w konsekwencji nad procesem dowodzenia w sytuacji, gdy postępowanie toczy się z udziałem tłumacza.**

Tym samym zwrócić uwagę należy nie tylko na jego konieczność, ale i jakość. Niedokładność przekładu, brak znajomości przepisów prawa przez tłumaczy, brak znajomości terminologii prawniczej, tłumaczenie niezgodnie z oczekiwaniami osoby prowadzącej czynność w sposób istotny wpływają na zachowanie oskarżonego i sposób podejmowania przez niego określonych decyzji w zakresie obrony, ale przede wszystkim na jego pozycję w procesie, którego depozycje mogą być odbierane przez organy procesowe zupełnie inaczej niż te, które są przez niego komunikowane tłumaczowi. W literaturze przyjmuje się, że rzetelny proces karny to sposób określenia modelu postępowania w znaczeniu „gwarancyjnym”, tj. wskazującym nie tylko, jaki jest podstawowy model konstrukcyjny procesu, ale i jaka jest jego metoda osiągnięcia rozstrzygnięcia procesu przy zapewnieniu ochrony praw wszystkich uczestników postępowania, jakie wartości musi realizować i jakie warunki spełniać, dążąc do wyznaczonego celu materialnego (osiągnięcie stanu prawdy materialnej)¹⁴. Aby stan ten osiągnąć, zasadne jest więc nie tylko umożliwienie oskarżonemu skorzystania z pomocy tłumacza, ale realizacja tego prawa w sposób odzwierciedlający jego rzeczywiste stanowisko w procesie, a tym samym umożliwiający kontrolę i weryfikację

11 Postanowienie SN z 10.01.2023 r. (I KK 430/22), Legalis nr 2854897.

12 S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2023, s. 230.

13 A. Gaberle, *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004, s. 46.

14 P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego (w:) Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009, s. 26.

dokonywanych tłumaczeń na język polski wpływających bezpośrednio na czynienie przez organ ustaleń faktycznych będących podstawą wydawanego w sprawie wyroku.

adw. dr Patrycja Balcer-Czarnecka

Autorka jest adwokatem, adiunktem w Katedrze Prawa Karnego w Instytucie Prawa na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie.

The author is an advocate (District Bar Association in Krakow), an assistant professor at the Chair of Criminal Law at the Institute of Law of the Krakow University of Economics.

ABSTRACT

Keywords: *translator/interpreter, translation/interpretation, the accused, procedural guarantees, criminal proceedings*

**Translation or interpretation assistance for the accused
and the possibility of verifying findings of fact made in
connection with the translator's or interpreter's activities
in criminal proceedings**

The right to the assistance of a translator/interpreter is one of many procedural guarantees for the accused. It should be noted that while this regulation itself is a manifestation of the right to defence and an element of a fair trial, there are no criteria in the Polish statute regulating the criminal procedure that would enable verifying the qualifications of the person appointed to perform this function. This, in turn, results in a lack of mechanisms allowing the court and the parties to verify incorrect translation or interpretation of specific content into the Polish language. Therefore, the purpose of the discussion in this article is, in particular, to address the consequences of violating the right to the assistance of a translator or interpreter (and consequently, the right to defence) in a situation where the translator or interpreter called upon during the proceedings does not have a sufficient command of the legal language, which may result in defective translation or interpretation and, consequently, an erroneous determination of the facts of the case by the court.

Bibliografia

1. **Gaberle Andrzej**, *Leksykon polskiej procedury karnej*, Gdańsk 2004
2. **Cieślak Marian**, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa 1955
3. **Wiliński Paweł**, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego (w:) Rzetelny proces karny*, Warszawa 2009
4. **Kmiecik Romuald**, *Prawo dowodowe. Zarys wykładu*, Warszawa 2008
5. **Waltoś Stanisław, Hofmański Piotr**, *Proces karny. Zarys sytemu*, Warszawa 2023